

Шкураренко Олена Володимирівна,
завідувач кафедри історії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ШЛЯХИ ВИЗНАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА)

У контексті закону про мову та прийняття нового правопису надзвичайно актуальною стає погляд на це питання через історичну ретроспективу. Важливим етапом становлення мови у суспільстві та безперечної нагальності всебічного розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, новелою 2019 року став тематичний закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». В концепції державної мовної політики, затвердженої Указом Президента України від 15 лютого 2010 року, визначаються стратегічні пріоритети в подоланні спричинених багатовіковою асиміляційною політикою колонізаторів та окупантів деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору та відповідно до якої повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією забезпечення ідентичності української нації та зміцнення державної єдності. Важливим є також Висновок Європейської комісії за демократію через право, згідно з яким за особливих умов, що склалися в Україні, збалансована політика у мовній сфері вимагає належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства, та Рекомендацію Європейської комісії за демократію через право, українському законодавчому органу віднайти істотно прийнятніше способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної, та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в суспільстві.

Історично, українське суспільство здолало нелегкий шлях формування та визнання української мови. Особливої уваги заслуговує науковий доробок мовознавців Доби Розстріляного Відродження, які у 20-х роках ХХ ст. проводили нормалізаторську працю над узгодженням двох варіантів літературної мови, над виробленням спільного національного мовного стандарту, єдиних правописних, термінологічних, лексикографічних норм. На думку Ю. Шевельова, Академічний російсько-український словник, за ред. академіків С. Єфремова та А. Кримського, який було видано в 20-тих роках, і лише до літери «П», а згодом визнаним «націоналістичним», донині неперевершений за якістю.

Активність учених-мовознавців та загальний підйом щодо дослідження та впорядкування мови шляхом укладання різноманітних підручників та праць, різного рівня наукової розробленості, були належно оцінені каральною радянською системою – більшість українських мовознавців були заарештовані та заслані або знищені. Найважливішою в цих роках була праця вчених-непопуляризаторів, їхні досягнення стосувалися трьох основних категорій: угрунтування та усталення норм літературної мови; вивчення історії української мови, зокрема опрацювання загальної схеми цієї історії, від постанови протиукраїнських говірок у надрах праслов'янської мови до новіших часів; нарешті, української діалектології, науки, що мала дати відповіді на багато проблем історії мови і допомогти в усталенні норм сучасної літературної мови [1, ст. 11–12]. Завдання, що стояли перед кодифікаторами української мови в 20-х роках були надзвичайно складними, адже українське письменство, яке створювалося на основі народної мови, існувало понад сторіччя, але до стандартизації було далеко, а переважна більшість дослідників була прихильниками етнографічної школи, представники якої шукали чистоти української мови в піснях та епосі. На противагу такій традиції Олекса Синявський та Микола Сулима критично і новаторськи підійшли до архаїчної тенденції та змогли представити європейську літературну українську мову, що виросла з традиції. Попри визнання праць Синявського «шкідницькими», радянській владі так і не вдалося справді скасувати та знищити все, що було розроблене Олексом Наумовичем та опубліковано в «Українському правописі» 1927 року.

Після початку репресій та за умов перешкоджання творенню української мовної норми перемістилося закордон, активність вчених діаспори є маловідомою на території України, та разом із тим, їх доробок заслуговує уваги та вивчення. Таким науковцям як Ю. Шевельов, І. Огієнко, О. Колесса вдалося з незалежної точки зору, а не через призму радянської антинаціональної системи глибинно дослідити та видати багато праць з історії української мови, діалектології, ономастики, культури мови, лексикографії, проблем українського правопису та термінології. Теорія походження української мови Шевельова спростувала концепцію російського мовознавця О. Шахматова про існування спільної східнослов'янської мови (общерусской) як попередниці трьох сучасних – української, російської та білоруської. У радянський період ця теорія спільної коліски трьох братніх народів стала догмою. Що не дивно, адже найжорстокішим і найвинахідливішим

у дискримінаційній політиці щодо української мови був радянський режим, який вже з 30-х років застосовував тактику русифікації та теорію гармонійної «українсько-російської» двомовності й «благодячого» впливу російської на українську [2]. Саме завдяки мовознавцям ХХ століття, яким вдалося зберегти історичну спадкоємність та нормувати українську мову нині, попри роки знищення ми маємо ґрунтовні дослідницькі праці, що на нинішньому етапі дозволяють відродити українську мову і її історичному та реальному неспотвореному «обличчі».

Як зазначає доктор філологічних наук, Олександр Пономарів, щодо нового правопису: «На жаль, не досягнуто всього у новій редакції «Українського правопису», але ці зміни частково повертають нашому правопису національне обличчя». Загалом, багато вчених виступає нині за повернення Харківського правопису в цілому, про що, багато років точилися дискусії і в діаспорі мовників теж, але нинішні зміни вже слід розглядати як початок шляху очищення української мови. Нині не існує перешкоди окрім неосвіченості суспільства щодо нагальності мовного питання, адже ще з 1933 року головною причиною всіх змін в українському правописі було наближення його до російського, а найбільшим гріхом українських мовознавців уважалося прагнення «порвати із спільними шляхами правописної нормалізації української та російської літературних мов» та невизнання «спільних змін, які сталися в українській та російській мовах після Жовтня» [3, ст. 42–43].

Щодо прийняття Закону про мову, то попри популістичні гасла та твердження про обмеження мовних прав національних меншин, а головне – російської, нарешті законодавчо закріплений реальний статус та зміст української мови як ідентифікатора української національної безпеки та суверенності. Через роки бездіяльності та лінгвоциду, українська мова нагально потребувала свого визнання та оновлення, адже всім відомий вираз – «нема мови – немає нації, а немає нації – немає й держави».

Список використаних джерел

1. Шевельов Ю. В. Портрети українських мовознавців. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2002. 132с.
2. Масенко Л. «Коло Шевельова розширюється». *Газета «День»*. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/kultura/kolo-shevelova-rozshiryuietsa>.
3. Русанівський В. М. Нове в українському правописі. Київ, 1962. 120 с.